

Değerlendirme / Publication Review

TÜRKMENİSTAN ÇOCUK EDEBİYATI (DÖNEMLER-TEMSİLCİLERİ-TÜRLER)

Adnan YILDIZ*

Türk dünyası edebiyatı sözlü ve yazılı kaynaklar bakımından oldukça zengindir. Bu zenginliğin bir dalı olan çocuk edebiyatı bünyesinde hem halk edebiyatı hem de çağdaş türleri barındırmaktadır. Sağlam, eserinde Türkmen çocuk edebiyatının da bu durumuna dikkat çekmiştir. Söz konusu çocuk edebiyatı olunca bir diğer önemli husus ise bu eserin 2020 yılı içerisinde yayımlanmış olmasıdır. Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisinin açıldığı ve halkın egemenliğinin ilan edildiği 23 Nisan 1920 yılının üzerinden 100 yıl geçmiştir. Gazi Meclisin açıldığı günü milletin geleceği olan tüm dünya çocuklarına ithaf eden Gazi Mustafa Kemal Atatürk, çocuklara duyduğu güven ve sevgisini bu şekilde ortaya koymuştur. Bu bağlamda Sağlam'ın ortaya koyduğu bu eser hem 23 Nisan sebebiyle hem de içerisinde barındırdığı Türkmenistan çocuk edebiyatının dönemleri, temsilcileri ve türlerinin ayrıntılı açıklamalarıyla bir kat daha önem arz etmektedir.

Türkmenistan edebiyatı alanında Türkmen şiiri, Azadı, Mahtumkulu vb. şahsiyetler üzerine pek çok çalışma kaleme alan Sağlam, eseri oluştururken 200 civarı çocuk şiirinden faydalanmıştır. Yöntem ve kapsamın yer

Geliş Tarihi/ Date Applied: 08.03.2021

Kabul Tarihi/ Date Accepted: 20.09.2021

Makalenin Künyesi: Yıldız, A. (2021). "Türkmenistan Çocuk Edebiyatı (Dönemler-Temsilcileri-Türler)". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 52, 515-520.

DOI: 10.24155/tdk.2021.194

Sağlam, S. (2020). *Türkmenistan Çocuk Edebiyatı (Dönemler-Temsilcileri-Türler)*. Ankara: Bengü Yayınları.

* Ar. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. adnyldzaku@gmail.com Afyon / Türkiye.

ORCID ID: 0000-0002- 3899-8377

aldığı giriş bölümüyle başlayan eser, bünyesinde üç bölüm, sonuç ve örnek metinleri barındırmaktadır.

Eserin giriş bölümünde yer alan araştırmanın kapsamı ve yöntemi başlığı altında tarihsel ve toplumsal bağlamda sözün önemine vurgu yapılarak edebî örneklerin çocuğun gelişimindeki rolüne değinilmiştir. Bu bağlamda Sağlam'a göre çocuğun gelişim süreçlerinden kişilik ve toplumsal gelişimi bakımından edebiyatın pek çok işlevi söz konusudur. Bu işlevler aynı zamanda tarihsel süreç içerisinde oluşturulan kültürel ve sosyolojik öğelerin çocuk üzerinden gelecek nesillere aktarılmasını içermektedir. Dünya çapında pek çok örneği bulunan UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Kültürel İfadelerin Çeşitliliği Sözleşmesi bu kapsamda dikkat çekicidir. Dünyanın gelişimiyle birlikte ortaya çıkan kitle veya popüler kültürün geleneksel kültürlerin yerini aldığı günümüzde yukarıda değinilen sözleşmelerin önemi bir kat daha artmaktadır. Ortaya konulan eser tıpkı bu sözleşmelerde olduğu gibi kültürel öğelerin asimilasyona uğramadan ele alınarak incelenmiş olması bakımından amacına uygun olarak okuyucuların teveccühüne sunulmuştur.

Eserin birinci bölümünü (35-65) "Türkmen Çocuk Edebiyatının Tarihi Gelişimi" başlığı ve bunun alt başlıkları oluşturmaktadır. Dünyada çocuk edebiyatının gelişimi üzerine veriler ile başlayan bölüm Türkmen çocuk edebiyatının 1920-1940, 1941-1945, 1945-1960, 1960-1991, 1991-2020 tarihleri ile dönemsal ayrılıkları yapılarak açıklanmıştır. Bu bölümde dikkat çeken unsur Türkmenistan sahasında yaşanan her olgunun edebiyata etki etmiş olduğu gerçeğidir. Nitekim 1920-1940 yılları arasında türün ortaya çıkmasında Rus edebiyatının etkisinden, 1941-1945 yılları arasında II. Dünya Savaşı'nın etkilerinden, 1945-1960 yılları arasında savaş sonrası hareketlilikten, 1960-1991 yılları arasında devlet destekli çalışmaların yapıldığından, ağırlıklı temanın barış ve dostluk üzerine olduğundan ve Türkmen çocuk edebiyatının diğer dünya edebiyatları arasında önemli bir noktaya gelme sürecinden, 1991-2020 yılları arasında ise bağımsızlık dönemi çocuk edebiyatından bahsedilmektedir.

"Türkmenistan Çocuk Edebiyatında Önemli Şahsiyetler" başlığı ile başlayan ikinci bölümde (69-126) Sağlam, Berdi Kerbabayev, Rehmet Seyidov, Allaberdi Hayıdov, Hocageldi Nurmuradov, Kasım Nubadov gibi isimlerin de yer aldığı yirmi beş önemli şahsiyeti işlemiştir. Bu isimler hayat hikâyelerinin yanında Türkmen çocuk edebiyatına katkıları, eserleri ve edebî kişilikleri yönünden de incelerken ortaya koyulmuştur.

Çocuk edebiyatı eserleri ortaya konulurken çocuk edebiyatının özellik ve işlevlerinin yanı sıra yazara da pek çok görev düşmektedir. Bu görevleri Sağlam şu şekilde açıklamaktadır:

“Çocuklara yönelik kaleme alınan eserler elbette edebiyatın estetik değerlerine bağlı olarak oluşturulmalıdır. Ancak bu tür yayınlarda çocuklara millî kimlik bilinci, ulus ve yurt sevgisi gibi kavramlar da sunulmalıdır. Bu bakımdan Türk Dünyası çocuk edebiyatı üzerine yapılacak çalışmalar da bu inanç ve gaye doğrultusunda yapılarak doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine Türk dünyasının geleceği olan çocuklarımız ve gençlerimizin millî kültürünü özümseyen ve evrensel değerlere duyarlı bireyler olarak yetişmelerinde büyük bir rol üstlenmektedir” (Sağlam 2020; 23). *“Çocuk edebiyatını yetişkin edebiyatından ayıran kendine özgü bazı iç dinamikleri vardır. Bu nedenle bu türde eser verecek yazar, şair ve çizerlerin çocuğun gelişim dönemlerini, ilgi, tutum ve beklentilerini göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Dolayısıyla Çocuk edebiyatı ürünleri, çocuk duyarlılığı gözetilerek “çocuğa görelilik” ilkesiyle hazırlanmalıdır. Bu aşamada sanatçının çocuksuluk ve çocuğa görelilik kavramları arasındaki ayrımı iyi yapması gerekmektedir.”* (Sağlam 2020; 29).

Ortaya konulacak eserler kültürel özellikleri, toplumsal normları, ahlaki ve benzeri konuları içinde barındırmalıdır ancak bu örnekler çocukların anlayacağı dil ile metnin içerisine sindirilmeli ve dilin imkânları kullanılarak çocuklara aktarılmalıdır. Bu sayede okuyucunun hem eğlenceli vakit geçirmesi sağlanmış hem de millî ve manevi değerleri benimsenmiş olur. Bu bağlamda Sağlam eserin üçüncü bölümünü “Türkmenistan Çocuk Edebiyatı Türlerinin İncelenmesi (129-357)” başlığı altında ele almıştır.

Tür incelemesinin yapıldığı bölümde çocuk edebiyatı türleri “Halk Edebiyatı ve Çağdaş Türler” başlıkları altında ele alınmıştır. Bu başlık altında incelenen her tür ağırlıklı olarak ortaya çıkan ana temalar üzerinden örnekler verilerek açıklanmıştır. Geleneksel sözlü edebiyatın ilk örneklerinden olan masallar, toplumun kültürel kodlarını içlerinde barındırması ve gelecek nesillere aktarılması bakımından oldukça önemlidir. Bu bağlamda incelenen masallarda dilin sade, akıcı oluşu, kalıp sözler, deyim, ikilemeler, soyut ve somut kavram alanına ait sözcükler, yansıma sözler vb. barındırdığı sonucuna ulaşılarak bu özelliklerin çocuğun ana dilini öğrenmesindeki doğal bir süreç ortaya çıkardığına vurgu yapılmıştır. Sağlam’a göre, Türkmen masallarında bu doğal süreçlerin aşıladığı davranışsal ürünlerden en belirgin olanı da selamlaşma kültürüdür. Ele alınan masallarda Türkmen Türkçesinin dil ve anlatım özellikleri oldukça eğitimsel biçimde yansıtıldığı görülmüştür. Altı masalın ele alınarak incelendiği bu bölümde karşımıza çıkan genel mesaj şeması, sabır, kararlılık, mücadele ruhu, umutlu olmak, iyi ve kötü kavramları, tedbirli olmak, dikkatli olmak, çalışmak, mütevazı olmak şeklindedir. Belirtilen bölümde kahramanının kadın olması nedeniyle Akpamuk masalı dikkat çekmektedir. Hayat, insan ve doğa gibi unsurlar hakkında çocuklarda bilinç oluşturmayı amaçlayan masalda tüm

zorluklara rağmen her daim güçlü olan Akpamuk, günümüz çağdaş değer ve eğitim ilkeleriyle aynı noktada buluşmaktadır. Bu bölümde yer alan masalların hemen hepsinde Türkmen folklorundan zengin şekilde yararlanıldığı görülmektedir. Sağlam masal incelemelerini çocuğa görelilik ilkesine uygun şekilde gerçekleştirmiştir.

Üçüncü bölümde ele alınan diğer tür ninnidir. Eserde ninni türü üzerine işlevsel bir metot uygulanmıştır. Anadolu sahasında yapılan çalışmalardan yararlanılarak incelenen bölümde elde edilen sonuç Anadolu ve Türkmenistan sahası ninnilerinin işlevlerinin aynılığının saptanması ve bu türün çocuklar ile anneleri arasındaki sözlü iletişimin ilk örnekleri olduğudur. Bilmecelerin çocuklar üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Sağlam da eserinde bu konu üzerinde durarak bilmeceleri eğitimsel işlevleri yönüyle ele almıştır. Aynı bölümde eğitimsel işlevleri yönüyle incelenen bir diğer tür ise tekerlemelerdir. Bölümün “Çağdaş Türkler” başlığı altında yer alan hikâyeler kısmı oldukça dikkat çekicidir. Türkmen yazarların 20. yüzyılın başlarında Sovyet yönetimine girdikten sonra kaleme almaya başladıkları yeni türlerden biri olan hikâye, çocuk edebiyatı alanında da büyük bir gelişim göstermiştir. Sağlam bu gelişimin ürünleri olan hikâyeleri çocuğa görelilik ilkesine uygun bir şekilde incelemeye tabi tutarak kahramanlar, konu, dil ve anlatım ile ileti alt başlıklarında değerlendirmiştir. İncelenen hikâyelerde de tıpkı masallarda ki gibi Türkmen Türkçesinin dil ve anlatım özelliklerinin başarılı bir şekilde işlendiği tespit edilmiştir.

Üçüncü bölümün en dikkat çeken yeri “Çocuk Şiiri Tanımı ve Kapsamı” başlığı altında yapılan tematik incelemedir. Nitekim tematik incelemenin yapılması sonucunda ortaya çıkan pek çok tema Türkmenistan çocuk edebiyatı alanında yer alan türlerin günümüzde de işlevlerini koruduklarını ve gelecek nesillere aktararak toplumsal anlamda amaçları doğrultusunda ilerlediklerini göstermektedir.

20. yüzyılın başlarından itibaren gelişimini başlatan Türkmenistan çocuk edebiyatı ilk olarak Rusçadan çevirilerin yapılmasıyla ön plana çıkmış, sonrasında Türkmen şairler pek çok manzum ve mensur eserler kaleme almışlardır. Bu bağlamda Sağlam’a göre bu gelişime kaynaklık eden en önemli unsurlardan biri Türkmen edebiyatının sözlü ve yazılı gelenek bakımından oldukça zengin bir geçmişe sahip olmasıdır. Eserin son bölümünde yer alan metinler başlığı altında verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere Türkmenistan çocuk edebiyatı mahsulleri daha çok şiir ve öykü üzerine yoğunlaşmıştır. Şairler her ne kadar eserlerini tamamıyla Türkmen kültür öğeleriyle bezemek istemiş olsalar da Sağlam’ın da özellikle üzerinde durduğu gibi, 20. yüzyılın başlarında Türk dünyası

coğrafyasında oldukça baskın durumda olan Sovyet rejimi güdümlü bir edebiyat anlayışının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu güdüme uymayan şairler sürülmüş, hapsedilmiş ve idam edilmiştir. II. Dünya Savaşı'nın artılarından olan Sovyet yönetiminin sanatçılara serbestlik tanıması her ne kadar Türkmen halkının savaş motivasyonunu arttırmak için olsa da Türkmen edebiyatında pek çok eserin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. 1991 yılından sonra elde edilen bağımsızlık ise tam anlamıyla edebiyatta yeni bir sayfanın açılmasına öncülük etmiştir. Sağlam tüm bunları ele aldığı eserinde çocuk edebiyatının tarihî gelişimi, önemli şahsiyetleri, türlerin incelenmesi gibi ana ve alt başlıklarla kapsamlı bir çalışma ortaya koymuştur. Henüz tanıtımın başında da bahsettiğimiz üzere 23 Nisan münasebetiyle Gazi Meclisin 100. Yılı olan 2020 yılında eserini yayımlayarak Türkmenistan çocuk edebiyatı alanındaki önemli bir boşluğu doldurmuştur.

Bengü Yayınları'ndan çıkan 474 sayfalık bu eser Türkmenistan çocuk edebiyatı alanında içerisinde barındırdığı açıklamalar, zengin örnekler ve bunların incelenmesi bakımından alana yenilik getiren özgün bir çalışmadır. Kitle ve popüler kültürün millî kültür öğelerini gitgide ortadan kaldırmaya başladığı günümüzde kültürel hafızanın önemli bir nakil kaynağı olan ürünlerin ve bunların örneklerinin Türk dünyası edebiyatı kapsamında ortaya konulması günümüz araştırmacılarına pek çok çalışma alanı aralamaktadır. Bu doğrultuda tanıtımımızı Sağlam'ın henüz kitabın başında verdiği, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün milletin geleceği olarak gördüğü çocuklarımıza ithafen dile getirdiği sözleriyle sonlandırmayı uygun buluyoruz.

“Çocuklarımızı artık, düşüncelerini hiç çekinmeden açıkça ifade etmeye, içten inandıklarını savunmaya, buna karşılık da başkalarının samimi düşüncelerine saygı beslemeye alıştırmalıyız. Aynı zamanda onların temiz yüreklerinde yurt, ulus, aile ve yurttaş sevgisiyle beraber doğruya, iyiye ve güzel şeylere karşı sevgi ve ilgi uyandırmaya çalışılmalıdır. Bence bunlar, çocuk eğitiminde, ana kucagından en yüksek eğitim ocaklarına kadar her yerde, her zaman üzerinde durulacak önemli noktalardır. Ancak bu yollardır ki, çocuklarımız memlekete yararlı birer vatandaş ve eksiksiz birer insan olurlar.” Mustafa Kemal Atatürk (Sağlam 2020; 15).

Ek:

Dr. Soner Sağlam

TÜRKMENİSTAN
ÇOCUK EDEBİYATI

Çeşitli Türkmen edebiyatı 20. yüzyılın başlarından itibaren teşekkül etmeye başlar ve öykü, повесть (uzun öykü), roman, piyes ve, gibi birçok türün ilk örnekleri bu yıllarda görülür. Dolayısıyla Türkmen çocuk edebiyatı da 1920'li yıllardan itibaren şekillenmeye başlarken zamanla gelişme kaydederek günümüzde müstakil bir edebiyat sahnesi olarak varlığını sürdürmektedir.

Türkmen edebiyatı, çeşitli türlerle 20. yüzyıldan itibaren tanışmasa olsa da gerek sözlü edebiyat gerek klasik edebiyat geleneği bakımından oldukça zenginlerdir. Türkmen çocuk edebiyatının teşekkülünde ve gelişiminde Rus edebiyatı ile birlikte bu iki geleneğe önemli bir yere sahiptir. Bu bakımdan Türkmenistan çocuk edebiyatı; halk edebiyatı türleri ve çeşitli türler olarak iki bağlamda ele alınmalıdır.

Türkmenistan Çocuk Edebiyatı, size birlerce yıllık zengin bir kültürel birikime sahip Türk dünyası çocuk edebiyatı mirasından bir örnek sunmayı amaçlanmıştır. Bu çalışma ile Türkmenistan sahnesinde çıktısı olan çocuk edebiyatını sözlü ve yazılı ürünleriyle birlikte tanıma imkânı bulabilirsiniz.

Türkmenistan Çocuk Edebiyatı editörlüğünde Türkmenistan sahnesindeki çocuk edebiyatı birikimini ana hatlarıyla yansıtan bir çalışma görülmüştür. Türk dünyası çocuk edebiyatı dairesinde yer alan Türkmenistan çocuk edebiyatı üzerine yapılmış çalışmaların çocuk edebiyatı üzerine kuramsal, bilimsel ve popüler yayınlar yapan araştırmacı ve yazarlara kaynaklık edeceğini düşünülmektedir.

TÜRKMENİSTAN
ÇOCUK EDEBİYATI

DR. SONER SAĞLAM

İnceltme

TÜRKMENİSTAN
ÇOCUK EDEBİYATI

(DÖNEMLER-TEMSİLCİLERİ-TÜRLER)

DR. SONER SAĞLAM

Türkmen
Edebiyatı

İnceltme